

کاراتاش، سلیم کایا و یاشار باش در قالب دو مجلد به چاپ رسیده است.^۴ در نیمه نخست قرن بیستم میلادی، محمد شوکرو، که در آلمان مشغول به تحصیل بود، برای انجام رساله دکتری خود به سراغ کتیبیه‌های اول و دوم هشت بهشت رفت. حاصل کار او چندی بعد در مجله Der Islam منتشر شد.^۵ وی نتیجه تحقیقش را با اندکی تغییر، تحت عنوان «تأسیس دولت عثمانی: مبتنی بر هشت بهشت اثر ادریس بدلیسی»، در قالب کتابی به زبان ترکی نیز منتشر ساخت.^۶ در دهه ۱۹۷۰ صالح تراکو بخش‌های مربوط به جنگ کوزوو در هشت بهشت را برگزید و به زبان بوسنیایی/کروآتی ترجمه نمود.^۷ اما به نظر می‌رسد سده جدید میلادی برای کتاب هشت بهشت خوش‌یمن‌تر باشد. در سال ۲۰۰۰ میلادی، آرخان باشاران رساله دکتری خود را به انتشار و ترجمه ترکی خاتمه هشت بهشت اختصاص داد.^۸ پنج سال بعد، کوچی ایمازاوا، پژوهشگر ژاپنی، به تحقیق درباره نسخه‌های هشت بهشت پرداخت و با عنایت به تفاوت‌های محتوایی، آنها را به دو دسته تقسیم نمود.^۹ در سال ۲۰۰۷ وورال گنج از پایان‌نامه ارشد خود، که به ترجمه مقدمه و کتیبیه نخست هشت بهشت اختصاص داشت، دفاع کرد.^{۱۰}

- 4 İdris-i Bitlisi, Heşt Behişt, yay. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Ankara: 2008.
 - 5 Mehmed Şükrü, "Das Heşt Bihîşt des İdrîs Bitlîsi", Der Islam, XIX (1931): 131-157.
 - 6 Idem, Osmanlı Devletinin Kuruluşu Bitlisli İdrîs'in "Heşt-Bihîşt" Adlı Eserine Göre, Ankara: 1934.
 - 7 Salih Trako, "Pretkosovski dogadjaji u Heşt Bihîštu Idrisa Bitlisija", Prilozi za orijentalnu filologiju, XX-XXI (1970-71): 159-203.
 - 8 Orhan Başaran, İdrîs-i Bitlîsi'nin Heşt Bihîşt'inin Hâtîme'si (Metin - İnceleme - Çeviri), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum: 2000.
 - 9 Koji Imazawa, "İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihîşt'inin İki Tıp Nüshası Üzerine Bir İnceleme", Belleten, LXIX/ Sayı 256 (2005): 859-896.
 - 10 Vural Genç, İdris-i Bitlisi Heşt Behişt: Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme), Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: 2007;
- عبدالقادر اُزجان ضمن مقاله‌ای در سال ۲۰۱۳ از اهتمام وورال گنج نسبت به انتشار کتیبیه هشت بهشت خبر داد:
- Abdülkadir Özcan, "II. Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum

بهشت هفتم (معرفی ترجمه ترکی تازه‌ای از هشت بهشت اثر ادریس بدلیسی)

دکتر علی کالیراد

عضو هیئت علمی دانشنامه جهان اسلام
a.kalirad@rch.ac.ir

به رغم اهمیت هشت بهشت^۱ اثر ادریس بدلیسی^۲ (متوفای ۹۲۶ ق)، تاریخ نگار و سیاستمدار ایرانی دربار عثمانی، این کتاب تاکنون نه بخت آن را یافته تا در ایران به زیور طبع آراسته شود^۳ و نه در ترکیه به زبان آن سامان به تمامی ترجمه شده است. فی الواقع در نیمه نخست قرن دوازدهم هجری بود که وظیفه برگردان هشت بهشت به ترکی به عبدالباقی سعدی افندی واگذار شد. نتیجه، ترجمه‌ای ناقص و دارای کمی و کاستی بود. البته این ترجمه، مشتمل بر کتیبیه‌های اول تا ششم هشت بهشت، طی سال‌های اخیر به اهتمام محمت

۱ در مورد کتاب هشت بهشت ن.ک. به:

Abdülkadir Özcan, "HEŞT BİHİŞT", DİA, XVII, s. 271-273.

۲ در مورد ادریس بدلیسی ن.ک. به:

C. Huart, "Bidlîsî, Mawlânâ İdrîs", EI, II, 715; Idem, "İdrîs Bitlîsî", İA, V/2, s. 936; V. L. Ménage, "Bidlîsî, İdrîs", EI², I, 1243-1244; Cornell H. Fleischer, "Bedlîsî, Mawlânâ Hâkîm-al-Dîn Edrîs", EIr., IV, 75-76; Abdülkadir Özcan, "İDRÎS-i BİTLİSÎ" DİA, XXI, s. 485-488.

برای معرفی مختصر او و آثارش به فارسی ن.ک. به: عطاءالله حسینی؛ «یادداشتی پیرامون یک مورخ ایرانی و آثار او: ادریس بدلیسی»؛ کتاب‌ماه تاریخ و جغرافیا، آذر ۱۳۷۹، ش ۳۷ و ۳۸، صص ۳۷-۳۹.

۳ تاکنون سه اثر ادریس بدلیسی در ایران منتشر شده‌اند: «مناظره روزه و عید»، مصحح: نصرالله پورجوادی، معارف، مرداد و آبان ۱۳۸۲، ش ۵۹، صص ۳-۲۹؛ قانون شاهنشاهی؛ مصحح: عبدالله مسعودی آرانی، تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۷؛ دیوان دو سراینده از قرن نهم: قاضی عیسی ساوجی و شیخ نجم‌الدین مسعود؛ به کوشش امینه محلاتی، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰. همچنین برای نمونه‌هایی از پژوهش‌های صورت گرفته درباره هشت بهشت ن.ک. به: نعمت‌اله علی محمدی؛ «بررسی محتوای هشت بهشت بدلیسی در مقایسه با سه منبع اصلی جهانگشای جوینی، تاریخ وصاف و ظفرنامه»، نامه تاریخ پژوهان، تابستان ۱۳۸۹، ش ۲۲، صص ۱۳۶-۱۷۱؛ یاسر قزوینی حائری؛ «گفتمان مشروعیت در هشت بهشت ادریس بدلیسی»، مطالعات تاریخ اسلام، تابستان ۱۳۸۹، ش ۵، صص ۱۰۷-۱۲۸.

اثر؛ شیوه تاریخ‌نگاری بدلیسی؛ تحقیقات صورت گرفته درباره هشت بهشت؛ نسخه‌های موجود هشت بهشت؛ منابع هشت بهشت (کتاب جهان‌نمای نشری و تواریخ آل عثمان اُروج بیگ)؛ و تأثیرات هشت بهشت بر دیگر کتب تاریخ (تواریخ آل عثمان ابن کمال، تاج‌التواریخ خواجه سعدالدین، صحائف‌الاکخبار منجم‌باشی، تواریخ آل عثمان روحی، بدایع‌الوقایع حسین افندی، تاریخ جزیه‌دار جزیه‌دارزاده و بهجه‌العالم مهارت خان اصفهانی). با عنایت به پژوهشهای پیشین، ییلدیریم تحقیق خود را متضمن یافته‌های جدید، کشف شواهدی در تأیید معلومات پیشین و یا رفع ابهاماتی درباره ادریس بدلیسی می‌داند. برخی از این موارد، که در مقدمه مشروح و مفصل کتاب آمده، عبارتند از: زادگاه بدلیسی و نام پدر بزرگ وی؛ تعیین تاریخ بعضی سوانح زندگی مؤلف؛ عدم سفر بدلیسی به حریم شریفین پیش از نخستین مسافرت او به استانبول؛ مطالعه بخشهایی از هشت بهشت توسط درباریان پیش از اتمام اثر و متهم شدن بدلیسی به انتحال؛ زمان اتمام مرآت‌الجمال؛ ارائه اطلاعاتی درباره نسخه‌های لواح الفصولین، رساله الالباء عن مواقع الوباء، ترجمه تفسیر المواهب و شرح الفصوص؛ تقدیم شرح اسرار العبادات به قانصوه غوری؛ تألیف کنز الخفی فی بیان مقامات الصوفی توسط حسام‌الدین علی، پدر ادریس بدلیسی؛ زمان اتمام تألیف هشت بهشت؛ و بهره‌گیری هشت بهشت از تاریخ و صاف. از میان موارد مندرج در مقدمه، جا دارد به دو نکته اشاره نماییم. نخست، تعیین زادگاه مؤلف هشت بهشت توسط ییلدیریم با استناد به زایچه موجود در مجموعه ادریس بدلیسی در کتابخانه راغب پاشا است: «اتفاق ولادت کاتب زایچه، ادریس بن مولانا حسام‌الدین بدلیسی، شب سه شنبه بیست و یکم صفر سنه ۸۶۱... در سولقان از نواحی ری».

دوم، فهرست آثار ادریس بدلیسی که در مقدمه کتاب به این شکل آمده است:

* آثار تألیفی:

الف فارسی

هشت بهشت

سلیم شاهنامه (ذیل هشت بهشت)

قانون شاهنشاهی

سرانجام در سال ۲۰۱۳ نوبت به محمد ابراهیم ییلدیریم، استاد دانشگاه بوزوک در یوزگات، رسید که ترجمه کتیبه هفتم هشت بهشت مشتمل بر وقایع دوران سلطان محمد فاتح - که پیشتر در قالب رساله دکتری بدان پرداخته بود - را منتشر سازد.^{۱۱} البته اقبال به ادریس بدلیسی و هشت بهشت او صرفاً محدود به نسخه پژوهان نیست. با عنایت به تحولات سیاسی ترکیه در یکی - دو دهه گذشته و تلاش‌های صورت گرفته برای بازخوانی تاریخ عثمانی از سوی برخی جریان‌های سیاسی - فکری، ادریس بدلیسی نیز به عنوان چهره‌ای مهم در مناسبات کردهای آناتولی و حکومت مرکزی مورد توجه قرار گرفته است.^{۱۲} گرایش‌های سیاسی حتی موجب اختلاف نظر بر سر تبار بدلیسی شده است: در حالیکه محافل کرد بر اصل و نسب کردی او تأکید دارند، محافل ترک ضمن رد این مطلب گاه به ترک‌تبار بودن بدلیسی اشاره می‌کنند. عایشه حُر، روزنامه‌نگار و تاریخ‌پژوه دگراندیش ترکیه‌ای، در یادداشتی در روزنامه رادیکال در سپتامبر ۲۰۱۲ به این تلقیهای مختلف از ادریس بدلیسی و نقش وی در سیاست‌گذاری دولت عثمانی در قبال دولت صفوی، کردها و قزلباشان آناتولی در نیمه نخست قرن دهم هجری پرداخته است.^{۱۳}

* * *

ترجمه کتیبه هفتم هشت بهشت که در سال ۲۰۱۳ توسط بنیاد تاریخ ترک به طبع رسیده، شامل مقدمه‌ای مفصل، ترجمه ترکی کتیبه هفتم و فهرست اعلام است. مقدمه کتاب مشتمل بر موارد زیر می‌باشد: زندگانی ادریس بدلیسی؛ آثار او (اعم از تألیف، ترجمه، حاشیه و شرح و آثار مفقود)؛ ویژگی‌های شخصیتی وی؛ معرفی هشت بهشت (وجه تسمیه، سبب و تاریخ تألیف، چکیده مقدمه، کتیبه‌های هشت‌گانه و خاتمه

Bilimleri Dergisi, II/ Sayı 2 (2013): 148.

11 İdris-i Bitlisî, Heşt Behişt VII. Ketibe: Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481), tashih, tahkik ve çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara: 2013.

۱۲ برای یک پژوهش دانشگاهی در این باره، به عنوان نمونه ن. ک به:

Ebru Sönmez, An Acem Statesman in the Ottoman Court: İdris-i Bidlisi and the Making of the Ottoman Policy on Iran, MA Thesis, Boğaziçi University: 2006.

13 Ayşe Hür, "İdris-i Bitlisî: Mevlana mı iblis mi?", Radikal (30/09/2012).

شرح الفصوص / شرح فصوص الحكم

رسالة بهاریه

رسالة خزانیه

مرآت الجمال

مرآت العشاق

مناظره روزه و عید

قصائد و منشآت و مراسلات

مجموعه منشآت

مناظره عشق با عقل

(ب) عربی

۱. لوامح الفصولین

۲. رساله الاباء عن مواقع الوباء

۳. رساله فی النفس

۴. شرح اسرار العبادات

۵. رساله فی الخلافه و آداب السلاطین

(ج) ترکی

۱. منشآت

ترجمه ترکی کتیبه هفتم هشت بهشت بر اساس نسخه نورعثمانیه به شماره ۲۹۰۳۰ (نسخه اساس)، که به خط مؤلف به رشته تحریر در آمده، و نسخه اسد افندی به شماره ۲۱۹۷ (نسخه بدل) صورت گرفته که البته در برخی موارد - همچون افتادگیها و صدمات وارده بر نسخ - مصحح به دیگر نسخه‌های موجود مراجعه نموده است. مصحح اثر، محمد ابراهیم ییلدیریم، متولد ۱۹۷۷ میلادی در ولایت جوزجان افغانستان است که در سال ۱۹۹۵ راهی ترکیه شد. وی فارغ‌التحصیل کارشناسی تاریخ دانشگاه ارجی‌پس در قیصری (۲۰۰۳)، کارشناسی ارشد تاریخ از دانشگاه معمار سنان استانبول (۲۰۰۵) و دکتری تاریخ از همین دانشگاه (۲۰۱۰) می‌باشد. پایان‌نامه ارشد او ترجمه غزنامه روم اثر کاشفی به ترکی و عنوان رساله دکتری وی «سلطان محمد فاتح و عصر او بر اساس هشت بهشت ادریس بدلیسی» بوده است.

** آثار ترجمه‌ای:

احیاء الحیوان فی ترجمه [ال]حیاه الحیوان (به فارسی)

ترجمه و تفسیر حدیث اربعین/ جام جهان‌نما ترجمه

چهل حدیث (به فارسی)

ترجمه و نظم حدیث اربعین (به نظم فارسی)

حدیث اربعین ترجمه‌سی (به ترکی)

ترجمه تفسیر المواهب (به ترکی)

*** حاشیه و شرح:

حق المبین فی شرح حق الیقین (به فارسی)

شرح قصیده خمیره/ قصیده میمیه (به فارسی و عربی)

حاشیه علی تفسیر الفاتحه من انوار التنزیل (به عربی)

شرح مثنوی معنوی (به فارسی)

*** آثار منسوب به بدلیسی که تاکنون یافته نشده‌اند:

شرح منظومه گلشن راز

رساله در اباحت اغانی

حاشیه شرح تجرید

گزارش